

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ДЕВЕТИ

ПРОБЛЕМИ НА БЪЛГАРИСТИКАТА В УКРАИНА: 1995-2005 Г.

Иван Стоянов

Езиковедската българистика в Украйна през последните десетина години бележи нови успехи в своето развитие — по-широко е участието на специалисти-слависти в научна и педагогическа дейност, появи се нова генерация филолози, повечето от които са получили добра подготовка в България, увеличи се броят на печатната продукция. Тези процеси до голяма степен са свързани със силния импулс от страна на българската диаспора (най-многобройна общност извън България), в средата на която са въведени часове по български в местните училища, извършени са и други позитивни преобразувания за подобряване на езиковата ситуация. Същевременно порасна броят на научните изследвания при отсъствие на съответни програми или координация: при нас засега не е създаден научен център от типа на Института за славянознание и балканистика при РАН, в който от втората половина на XX в. бяха извършени мащабни българистични изследвания. Днес центрове за проучванията в тази насока са в университети на Киев, Львов, Одеса, Измаил, Бердянск, където наред с подготовка на българисти по традиция се извършва и научна работа. В открития преди 13 години Киевски славистичен университет наред с българистиката (представена и в неговата регионална структура в гр. Николаев) студентите от всички специалности според програмата учат един славянски език, в това число и български. Тук функционира Център по български език и информация, издават се «Български годишник», «Вісник», възобновена е подготовката и печатането на популярното сред читателите списание «Київська старовина» и др. Подобни издания се подготвят почти във всички учебни заведения и те са известни на специалисти по славянска филология, фолклор, история и др.

Говорейки за тематиката на българистичните студии у нас (тя бе представена за първи път и на заседанието на координационния съвет към Института по езикознание при Украинската национална АН през октомври 2005 г.), трябва да отбележим, че през последните 10 години са напечатани най-много

изследвания върху езика на българската диаспора в Украйна. И това е напълно обяснимо: предоставяне на езиците на националните малцинства широки пълномощия в използването им, въвеждането на часове по родния език в училището, по-широко разпространение на писменния (книжовен) вариант в повечето случаи за първи път за цялата история на етничните общности (например на българските в Бесарабия) оказва съществено влияние върху езиковата ситуация сред потомците на преселниците, които са се откъснали от своята прародина България преди 190 години. Оттогава езикът на метрополията е развил ново качество, като е образувал наддиалектен (книжовен, литературен) вариант (или идиом), който не е имал пряка дистантна връзка с периферните (островни) говори. Намирайки се «под покрива» на езика на държавата-реципиент, преселниците постепенно стават двуезични (а някои от новодошлите и триезични, като са знаели турски или гагаузки, или пък албански).

По такъв начин под влияние на източнославянския (руски), който има висок социален престиж, функционира и в писмена форма, преселническите говори, стимулирани също и от наличието на общи (генетични) белези в структурата на контактуващите идиоми, получават нов тласък в своето развитие, свързан с конвергентни процеси, и в редица случаи бавно и неедностранчиво извършват промени в структурата си, която, от друга страна, проявява консерватизъм, стремеж да опази вътрешните си потенцици (проявявайки известен паралелизъм с еволюционните процеси в езика на метрополията). Поради това при описание на функционалния модел на езика на преселниците, включващ интеграционни явления, трябва да отчитаме и същността на междуезиковото взаимодействие като негов типологичен белег, влиянието на фолклора, в това число и писменната му фиксация, описание на други елементи, обобщаването на които се свързва с по-общи въпроси на езиковото развитие в системен план.

Оригинален и многопланов ракурс на изследванията на разглеждания идиом като цялостна система е представен в редица монографии, излезли през последно време. Имаме предвид изследването на одеската българистка Валентина Колесник «Дебалканізація болгарських переселенських говірок в Україні. Граматична система». — Одеса: Астропринт, 2003, 305 с. с допълнения, в което аргументирано върху богат фактически материал се решава проблемът за изгубване на някои категориални елементи в езиковата структура въз основа на направените от авторката автентични записи на различни типове диалектни текстове в южните райони на Одеска обл., в Терновка (гр. Миколаив), Вилшанка (Кировоградска обл.), в Стари Крим. Прилагане на ареалния и типологичен аспект дава възможност да се прецизират насоките на еволюционните процеси, стратификационните параметри и модели на речевата дейност, фреквентност на обектите на изследването, представени като съставни на диалектната система според териториалната им вариативност. Универсалният характер на иновационните явления във вътрешната (дълбочинна) структура на островния идиом, е свидетелство за еднотипността на промените като

характерен за целия ареал тип (модел), отразяващ тенденциите и насоките, имащи универсален характер за целия разглеждан езиков масив.

През последните години възрастна интересът към функционалния статут на българския език в нашата държава. Появиха се многобройни публикации, написани предимно от по-старата генерация изследователи. Например в Киевския славистичен университет бе подготвена колективна монография «Мова болгар України в її усній та писемній формі» (автори: Стоянов І.А., Стоянова Е.П., Дадціверін І.Г.). — Одеса: Optimum, 2002. — 494 с.¹ В студията на първия автор е представена в генетичен и функционален план лексиката на изследвания регион: преди всичко като продължение на традициите на българското езикознание, създадени в началото на миналото столетие от трудовете на Б. Цонев и Ст. Младенов, за първи път са експонирани запазени в преселническите говори оригинални старобългарски лексикални елементи, които още сега, а не само в бъдещите системни изследвания манифестират корелативни отношения на различни временни проекции, разстоянието между които надхвърля хиляда години. За анализ са избрани само онези лексеми, които се употребяват извън сферата на книжовния език и някои от тях са уникални, тъй като са запазени само в Украйна. В монографията подробно са разгледани украинско-български, а също и румънско(молдовско)-български езикови връзки, влиянието на разглеждания идиом върху руските говори.

Авторът стига до обобщаващия извод, че особеният характер на изолираното функциониране в нови условия е спомагал за повишаване на социалния статут на родния език, развитие на консолидиращи процеси. Не като език на случайна маса емигранти, а като елемент на цялостно диалектно средище, запазил етничната си цялостност, разглежда своя обект на изследване Н.С. Державин (Болгарские колонии в России. — Петроград, 1915. — Т. 2. Язык. — С. XV). Реализацията на тези явления се извършва в условията на компактно разселване в Бесарабия, при отсъствие на взаимодействие с книжовния български език през първите десетилетия след преселването и засилване на взаимодействието с държавния руски език и в по-слаба степен с украински (предимно в разговорния вариант).

Украинските диалектолози (В. Вашченко, П. Гриценко) с право констатирали наличието на активност на изследвания островен идиом, който в стремежа си да се откъсне от затворения кръг на селския бит, за да реализира широк масив на понятията от съвременния живот в повечето случаи използва адаптирани чуждоезични лексикални елементи (понякога с прозрачна вътрешна мотивация), а също и вътрешни резерви, разширявайки семантичния потенциал на конкретни номинанти (ср. теме́л «основа (под) на печка»: теме́лно «основно», чета́л «раздвоено дърво, разсоха» > «място, където пътят се разделя»), активизация на остаряла лексика, включване до начина на изказване на фолклорни елементи, като се обогатява арсеналът на изразителни средства (синоними), извършва се по-нататъшна стилистична диференциация.

Тези процеси според нас са съдействали за образуване на бесарабско (буджакско) койне, което в теоритичен план с оглед на функционалните му белези може да се изследва според степен на развитието му (Пачев 145-149), което не е релевантно според същите белези с подобни явления в таврийските говори. Коенизирането на един такъв идиом в наше време се превръща в мощен стимул по пътя на сближаването му с книжовните норми във връзка с разпространение на печатното слово в българския анклав чрез средствата за масова информация, изучаването на майчиния език в училището и т. н.

Друг важен белег на българския идиом по пътя на засилване на интеграционните процеси е доста развитата функционално-стилистична система на писменния вариант, който се е формирал в сложни исторични условия в различни държави. Както е показано в монографията (втора част «Писменост на българската диаспора 1861-1993 гг», авт. Стоянова Е.П.), етничната общност в Украйна, връстница на съвременния книжовен език, тъй или иначе е била свързана с процесите на нормиране. Например на първоначалния етап в печатните издания на Болградското централно училище (гимназия) «Св. Св. Кирил и Методий» в 60-70 години на XIX в. бележити дейци на просветата и културата съвсем естествено прокламират идеи за обща за диаспората и метрополията устна и особено писмена разновидност на езика, за целенасочено влияние върху нея от страна на обществото — онова, което по-късно ще се нарече езикова политика, езиково строителство или езиково планиране — в зависимост от държавната стратегия във всеки конкретен случай. Както се знае, тези концепции са били поддържани в България от страна на представители на търновската книжовна школа.

Издадени в Болградската гимназия българоезични вестници, списания, учебни помагала, художествени произведения до 1880 г. (над 60 книги), свидетелстват, че текстът им е включвал широк диапазон на изразителни средства, руски, румънски, западноевропейски (при употреба на термини, описание на реалии от западноевропейската култура) неологизми, в него се проследяват тенденции към демократизация на все още ненормирания правопис. При това подробно са изследвани особеностите на учебния, научния, официално-деловия, художния (върху материал от произведенията на бесарабски писатели) стилове, начини на трансформация на фолклорните текстове в писмената им форма (с. 150-185) — факти, които свидетелстват, че стандартизацията на книжовния дискурс в маргинални езиков остров на Бесарабия се е извършвала между църковна (старобългарска) традиция и здрава основа на говоримия език с привличане на иновационни елементи.

Обобщване върху писмената форма на езика, въведена за първи път в доста широк обем (първоначално се е учила и в селските училища) при отсъствие не само на дидактична литература, но и на последователност, традиции, има изключително голямо значение за осъзнаване на това какви параметри на маргинални езиков простор са се използвали за тази цел. Смятаме, че този въпрос изисква подробен анализ. Поне освен онези наблюдения

върху процесите на коенизация и образуване на наддиалектни белези в даден анклав ние можем да констатираме, че очевидно се е създал инвариантен модел от нов тип, който според нас може да се прилага с известни корекции при анализ на същите явления в Таврия, Молдова, образуващи заедно с южните райони на Одеска област и други дисперсно разположени селища около Одеса, Миколаив, в Кировоградска област част от единния езиков ландшафт в състава на целия регион. Тези процеси имат различни хронологични измерения например по време, когато Бесарабия е влизала в състав на Румъния, която въвежда своя език като държавен чрез училището, административните институции, СМИ, създавайки по такъв начин условия за полилингвизъм или линейна полиглосия поради съществените промени в езиковата ситуация, когато интелигенцията, новото поколение използва родния език само в разговорен вариант предимно в битова сфера.

В северните от Бесарабия райони, на територията на бившия Съветски съюз през 30-те години се наблюдава силен избух на културно-просветното строителство, свързано с ликвидация на неграмотност, издаване на книги, списания, вестници, в това число и републикански «Сърп и чук», после — «Съветско село», «Колективист». (От 1917 до 1944 г. са напечатани 1037 названия с общ тираж 1 млн. 700 хил. бр.). Тези мероприятия не са могли да не оказват позитивно влияние върху езиковата ситуация: по тях можем да проследим динамиката на взаимодействие на книжовния език и говорите и свързаното с посочените процеси развитие на писмената форма на регионалния вариант. Тази проблематика намира съответно решение в светлината на социолингвистиката в новата монография на Е.П. Стоянова «Феномен збереженого слова: етномовний та соціолінгвістичний аспект писемного дискурсу». — Київ, 2004. — 280 с.²

От същата авторка е издадена преди няколко години монография «История одного языкового острова. Письменность болгарской диаспоры на Украине в социолингвистическом и стилистическом аспектах. 1863-1993». — София — Велико Търново: «Знак-94», 1997. — 244 с, получила висока оценка от български рецензенти.³

Нека отбележим, че всички изследвания от разглеждания тип са посветени на проучването на интересния феномен — българския език в нашата държава, представен в проблемен план от различни възгледи с прилагане на съвременни научни концепции при интерпретация на материала. Тук се отнасят и монографични описания, представляващи важен фактологичен аспект не само откъм съвременното състояние на говорите, спецификата им във фонетиката, словообразуването, лексиката, синтаксиса, но и историята на отделни езикови трансформации, даващи основания за обобщения, отнасящи се към смяната на географския ландшафт във връзка с преселването или смяната на «ракурса на виждането» на света, имащо не само етничен, но и философско-лингвистичен (епистемичен) характер.

Става дума за описание на езика на отделни населени пунктове, предимно такива, които все още не са били обект на изследване. Дори беше сложено начало на серийно издание с надслов «Българските говори в Украйна», първият випуск на което откри съвместната работа на З. Барболова (Институт за български език при Българската АН) и В. Колесник (Одески национален университет «И. Мечников») «Говорът на с. Кирнички, Бесарабия.» — Одеса: Астропринт, 1998, 158 с; студията на първата авторка «Особености на българския говор в с. Червоноармейское (Кубей) Болградски район Одеска обл.» — Одеса: Астропринт, 1999. — 152 с. е включена във втори вип.; третият (наречен вече том) публикува книгата на В. Колесник «Евгеновка (Арса). Ономастика. Говор. Словарь.» — Одеса: Гермес, 2001. — 287 с, в която е представен говорът на посоченото село в Тарутински район Одеска област, основано през 1909 г. от жители на с. Гюлмен (сега Ярове), носители на яболския, на с. Твардица (Молдова), представители на сливения говор в Бесарабия, към които по-късно се присъединяват и селяни от Чумлекьой (Виноградивка) и Купаран (Ривне). През лятото на 2005 г. имахме възможност за кратко да се запознаем с ръкописа на поредното диалектоложко проучване на З. Барболова, този път на говора на с. Терновка (сега предградие на Николаив в Причерноморието) и останахме с впечатлението, че изследването застъпва принципните на дескриптивни положения и методики, характерни за оформящото се серийно издание. По такъв начин може да се създаде нова поредица, съзвучна с традициите на популярната сбирка «Статъи и материали по болгарской диалектологии», излизала през 1950-1959 г. под редакция на С.Б. Бернщейн. На времето си тя изигра съществена роля в активизация на диалектоложките изследвания и подготовката на Атласа на българските преселнически говори.

В спомената съвместна монография на З. Барболова и В. Колесник за говора на с. Кирнички е необходимо да се обърне внимание върху ойконима, който отразява първоначалното украинското название, появило се от апелатива * кирнічка (< кирніця, криніця, диал. кернічка «кладенче», керніця «същото» — СУМ IV 143, 348). Селото първоначално бе основано през 1814 г. от украинци (119 души), а след 16 години тук са настанени българи, които по количество превишават завареното население в Кърничка, тъй като по време на новата вълна на емиграция бе решено да не се създават в Буджака нови села (Грек, Черв. 22). Разносъставност на населението и на местния говор се отразява и в самото название на селото, поради което авторите би трябвало да подчертаят, че българското название *Кърничка* е образувано в резултат на адаптация на заетата украинска дума в източните български диалекти, където при наличието на една съседна съгласна сричкообразуваща -р- заема място пред нея (Мирчев 126). По всичко се вижда, че този фактор е изиграл решаваща роля при оформянето на ойконима на български и за закрепване на украинското (официално) название като **Кирничкі**. Както вярно е отбелязано от авторите, собственото име е калка от рум. (молд.)

съчетание *Fintina dzinilor* (букв. «извор на вещиците»), което още днес се употребява в оригиналната си форма в Бесарабия.

В работата напълно логично се слага акцент върху фонетико-морфологичните особености на говора, като се привличат за илюстрация в доста пълен обсег примери; тезисно са представени разделите «Синтаксис», «Лексика» (във вид на речник от диференциален тип), «Текстове» (на приказки и песни). Трябва да отбележим, че тук не винаги прегледно е прокарана междинната линия между лексеми, получили фонетична и морфологична оформеност на българска почва, и заемки: в преселническите говори от анализирания тип не е могла да се извърши рефлексация $ж > у$ сред такива думи като *дуб*, *суд*, *ўгъл* както и преход на $ъ > о$ в примери, като *звон*, фонетични промени на $а > о$, $ы > ъ$ (с. 10, 11). Не ще съмнение, че в случая имаме руски съответствия на българските лексеми, които се използват в разговорната практика на кърничанци-билингви (*звон* вм. *звѣн*, *рѳвни* вм. *рѳвни*, *аб'ѳчай* вм. *обичай* и др.). От друга страна, онимът *Кар'ѳм* не е вторично образуване от рус. *Крим*, както смятат авторките, а пряка заемка от езика на местното население на полуострова — караимите или по-скоро крим.-тат., балкар. *Karym*, тур. *Kirim* и епизодично се пази в Бесарабия до днес от езика на първите преселници в устойчивото съчетание *кар'ѳм-калпѳк* в народните песни на преселниците, *кар'ѳм-мухарабѳ* «кримската война» и в употребеното в началото на монографията име на братята-преселници (с. 6).

Не имайки възможност да разглеждаме тук по-подробно представеното описание, нека подчертаем известната истина, че изследванията от този тип трябва да се различават с пълнота на изложението — иначе може да се създаде впечатление, че в изследвания говор съществува дефицит на лексикални или граматични единици в сравнение с инвентара на книжовния език. Поради това буди известно недоумение фактът например, че и в трите монографии е представена темпоралната система, отнасяща се, както се знае, към инвариантните явления, едностранчиво и фрагментарно.

Понеже монографични описания на отделни говори по всяка вероятност ще се практикуват и в бъдеще, необходимо е да се манифестират в ареален план не само наследените от прародината езикови особености, но и различителни качества, наблюдения върху проявите на билингвизъм и полилингвизъм, междуезикови контакти, взаимодействие с книжовен език на метрополията и други явления, свързани с развитието на даден микроезик (говор). Добър пример в това отношение е спомената монография на В. Колесник «Евгеновка (Арса) ...», в която към обичайния фонетичен (с исторически екскурс) и морфологичен аспект внася допълнителен елемент на изследването, подробно разглеждайки ономастичното пространство. Авторката подробно се спира върху функционирането на смесения по структура говор, като привлича сигурен етнографски материал, прилага съпоставителен подход, подчертавайки особености на етнокултурния тип на обекта на изследването. Особено ярко е представена градинарската,

лозарската, земеделската, овчарската лексика, свързана с традиционния поминък на преселниците, както и с иновационните явления, отразяващи известни промени в стопанската дейност във връзка с промяната на географската среда. Направен е сполучлив опит за установяване на диференциация при употреба на архетипове и модерни езикови изрази. Нека тук отбележим трудностите, свързани с прокарване на междинна линия между начина на номинацията в двата микроговора на селото, като по време на теренните проучвания обикновено изследователят констатира, че информаторите владеят в доста пълен обем диалектните особености на някои съседни села, да не говорим за случаите, когато известно различие има в рамките на езика в един социум. Изглежда тук трябва по-скоро да се търсят начини на социалнофункционалното взаимодействие между членове на една общност в определена ситуация в условията на билингвизъм и диглосия (вж. Пачев 63, 224-225).

По същия начин определена проблемна (лингвална) насоченост намираме в дисертацията на С. Топалова «Говорът на с. Калчево Болградски район (Бесарабия)», в която традиционното синхронно описание с елементи на сравнение и исторически препратки дава възможност да се намерят общи белези в структурата на говорите от така наречената чийшийска група, за да може тя да се локализира на диалектната карта на метрополията до началото на миграционните процеси. Извършеният комплексен анализ дава възможност да бъде отнесен говорът по-скоро към балканската група, отколкото към мизийската, както се смяташе досега. Въз основа на социолингвистичен подход авторката прави важни наблюдения върху иновационните процеси в разглеждания идиом. Самостоятелна научна ценност има представеният във вид на приложение речник, в който са включени около 4 хил. думи и словосъчетания. (Може би време е да се обединят усилията на диалектолози за създаване на обобщаващ лексикографски труд върху този говор — като че ли имаме такива диалектолози, особено сред младите).

Подчертан етнолингвистичен аспект е представен в дисертацията на Пейчев В., в която върху лексикален материал от говор със статус на вторично преселване (с. Вячеславка, Запорожка област) са разгледани механизмите на развитието на езика по пътя на преодоляване на противоречия между стремежа към опазване на историчните белези и социалната необходимост за появата на нови средства за изразяване на мисли и чувства, които постоянно се усложняват.

За първи път в българската диалектология в Украйна е представен като обект на проучване говорът на село Ореховка (Пандаклия), Одеска област, консонантната система на който е разгледана върху широк фонетичен ареал (Пейчева О.Н. «Нестабилни консонанти в южнославянските езици и диалекти». — Одеса, 2005. [Канд. дис. Ръкопис. 208 с.]).

Резултатите на изследването (глава II на дис.) показват наличието на значителни типологични различия между бесарабския говор на селото и кни-

жовния български език. Например фонема [ф] има ограничена употреба, ниска степен на адаптация, не образува фонологично противопоставяне на консонант /в/ според беззвучност (тази роля изпълнява несричкообразуващо /у/); в типологичен план лабиодентален /в/ има ограничена употреба, като е претърпял субституция от страна на билабиалния /w/, което свидетелства според авторката за архаичния характер на говора. Типологичен белег е също елизията в начална и интервокална позиция на фонемата /х/, която в други позиции се реализира като консонантни у и і. Изследователката установява други промени във фонетичната организация на думата, които са предизвикали намаляване на съгласните.

В работата се отбелязва, че преходът на *ф* > *в* не се отнася към късните заемки (от типа на *фйзукултура*, *фйзика* и др.). По време на преселването — преди около 200 години са се употребявали лексеми от типа на *фишэк*, *фустан*, *фанела*, *фънд'ък* и др. Последната дума предизвиква особен интерес, тъй като е апелатив, от който е образуван ойконимът (със субституция на р < Г); тур. *findik* (< гр. *λουτικου* кбсхпх букв. «понтийски орех»). Обаче Пандаклия не е иновационна словоформа, тъй като село Тенево, откъдето са се изселили бесарабските пандаклийци, преди 1934 г. е отбелязано на географските карти и справочници на България като *Пъндъклии* и *Фъндъклии* (вж. Мичев — Мих. 489), а и в съседните чийшийски говори според нас се употребява като омонимична словоформа *фънд'ък* «нисък човек» (вж БЕР 6, 60).

През 1999 г. в Болград започва да излиза нова поредица «Българска Бесарабия» с подчертана тематична насоченост — първият випуск бе посветен на топонимиката на българската диаспора в Украйна и частично в Молдова, вторият от 2004 г. излезе с посвещение на 140-годишнина от преселването на бесарабските българи в Приазовието. Представата на читателите се обогатява с нови данни за произхода на Болград (статии на И. Пушков и И. Стоянов), за топонимията на ойконими в студиите на П. Чеботар (върху територията на молдовската част на Буджака), на С. Топалова (за названието на с. Калчево), а също на А. Шабашов (населени пунктове в Одеска, Кировоградска и Николаивска области). В пространното изследване (с. 58-132) намират нова интерпретация чрез привличане на допълнителни факти предложените версии относно произхода на географски названия, предлагат се нови етимологии с всестранна аргументация, разширява се кръгът на субстрани елементи, в резултат на което топонимите като лингвални явления придобиват системно очертание. Това става възможно благодарение на стремежа на автора да открие подобна аргументация не само в дълбочините на българската ойкономия, но и в границите на функционалната obligatorност, когато представители на местната власт в миналото са били поставени пред необходимост въз основа на първичен архетип да създават неологизми в съответствие с данни от източнославянски или румънски (молдовски) език. Например топонимът *Банова* (< *Бано* «лично име», ср. *Бановите дворове* — название на пиесата на М. Хаджийски) > *Бановка* (като

Василъевка, Василівка, Виноградовка, Виноградівка и др.) > рум. *Vaneasa*, молд. *Бэняса* (вж. с. 67), получени по пътя на свободно и фантастично сближаване с фонетично близки названия от ономастикона на Румъния и Молдова.

Представените в сборката студии показват как възниква комплекс проблеми, свързан със създаване на географски названия с определено временно или локално ограничение, взаимозависимостта им от съществуващата система на назоваване в прародината, начина на трансформацията им в границите на новата държава в стремежа да бъдат представени на административната карта, връзките им със субстратните явления, развитието на вариативни, синонимични и омонимични названия и т.н.

От друга страна когато са издадени монографични студии за редица населени пунктове не само през последните години, но и от експедиции на Иститута по славянознание, от неуморната работа на първите автори на теренните проучвания у нас (капиталните изследвания на акад. Н.С. Державин), неволно възниква въпрос доколко задоволява синхронното описание, извършено без наличие на насоченост в изследването без обобщена програма, предвиждаща инвентаризационна типология на сравняваните идиоми (езици), последователен съпоставителен анализ, изследване откъм функционалната страна на езика.

БИБЛИОГРАФСКИ СЪКРАЩЕНИЯ

БЕР — Български етимологичен речник (съст. В. Георгиев, И. Гълъбов, М. Рачева, Т. Тодоров и др.). — София: БАН, 1971 — 2002. — Т. 1-6(А-Слов.).

Мичев-Мих. — Географски речник на България (съст. Н. Мичев, Ц. Михайлов и др.). — София: Наука и изкуство, 1980.

СУМ — Словник української мови. — К.: Наукова думка, 1970-1980. — Т. 1-11.

Грек, Черв. — Грек И., Червенков Н. Българите от Украйна и Молдова. Минало и настоящо. — София: Христо Ботев, 1993.

Мирчев — Мирчев К. Историческа граматика на българския език. — София: Наука и изкуство, 1963.

Пачев — Пачев А. Малка енциклопедия по социолингвистика. — Плевен: Евразия-Абагар, 1993.

БЕЛЕЖКИ

¹Виж и рецензиите на работата: Кочерган М.П. // Вісник Київського національного університету. Серія «Філологія». — Київ, 2004. — Т. 7, № 1. — С. 228-231; Манакін В.М. // Мовознавство. — Київ, 2003. -№ 5. — С. 86-87.

²Вж.: рецензии на монографията: Мосенкіс Ю.Л. // Мова та історія. — Київ, 2005. — Вип. 82. — С. 162; Колесник В.О. // Слов'янський збірник. — Одеса: ОРІДУ — НАДУ, 2005. -Вип. 11.-С. 168-170.

³Вж.: Виденов М. // Болгарський щорічник. — Київ: КСУ, 2000. — Т. 4. — С. 268-271; Благоева В. // Българистика и българисти. — София, 1998. — № 2. — С. 17-18.